

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عنوان بسم الله برگرفته از (قرآن) به خط محمد حسین ابن محمد تبریزی
اولین کتاب چاپ سنگی منتشره در ایران به سال ۱۲۴۹ ق. در شهر تبریز

فہرست کتابھای چاپ سنگے

کتابخانہ حضرت آئینہ العظمیٰ رُبُوعِردی

(مسجد اعظم)

جلد اول

مجید جلیہ

باہمکاری

حیدر عیوضی

انتشارات وراقان

کتاب چاپ ماہرانی اسلام
فہرست ۱-۵

فهرست کتاب‌های چاپ سنگی کتابخانه حضرت آیت‌الله العظمی بروجردی (مسجد اعظم) جلد اول
تألیف: مجید جلیسه
با همکاری: حیدر عیوضی

کهن چاپ‌های ایرانی اسلامی - فهرست‌ها (۵)

ویراستار: محمد جواد اصغری هاشمی؛ فاطمه بیگدلی
صفحه‌آرایی و نمایه‌سازی: صدرا غلامی جلیسه
طراح جلد: سجاد غلامی جلیسه
قم: انتشارات وراقان، وزیری، ۴ جلد، چاپ اول، ۱۴۰۲
شابک دوره: ۶-۱۴-۸۰۴۵-۶۲۲-۹۷۸
شابک جلد اول: ۳-۱۵-۸۰۴۵-۶۲۲-۹۷۸

انتشارات وراقان

سرشناسه: غلامی جلیسه، مجید، ۱۳۵۷ -

Gholami Jaliseh, Majid

عنوان و نام پدیدآور: فهرست کتابهای چاپ سنگی کتابخانه حضرت آیه‌الله العظمی بروجردی (مسجد اعظم) // مجید جلیسه، با همکاری حیدر عیوضی.

مشخصات نشر: تهران: وراقان، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری: ۴ ج.

فروست: کهن چاپ‌های ایرانی و اسلامی. فهرست‌ها: ۵.

شابک: دوره ۶-۱۴-۸۰۴۵-۶۲۲-۹۷۸ : ج. ۳-۱۵-۸۰۴۵-۶۲۲-۹۷۸ : ۱: ج. ۶۲۲-۹۷۸-۲

۰-۱۶-۸۰۴۵-۱۷-۷: ج. ۳-۱۵-۸۰۴۵-۶۲۲-۹۷۸ : ۳: ج. ۴-۱۸-۸۰۴۵-۶۲۲-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: نمایه.

موضوع: مسجد اعظم قم. کتابخانه -- کتاب‌های چاپ سنگی -- فهرست‌ها

موضوع: مسجد اعظم قم. کتابخانه -- فهرست‌ها

موضوع: کتاب‌های چاپ سنگی -- ایران -- قم -- فهرست‌ها

Lithographed Books -- Iran -- Qom -- Catalogs

کتاب‌های چاپ سنگی عربی -- فهرست‌ها

Lithographed Books, Arabic -- Catalogs

کتاب‌های چاپ سنگی فارسی -- فهرست‌ها

Lithographed Books, Persian -- Catalogs

شناسه افزوده: عیوضی، حیدر، ۱۳۶۰ -

رده بندی کنگره: Z۶۶۲۱

رده بندی دیویی: ۰۱۱/۳۱

شماره کتابشناسی ملی: ۹۳۶۱۰۳۹

گنجینه موقوفه حاج محمد رضانی

این کتاب را تقدیم می‌کنم به مرحوم حاج محمد رضانی، یکی از بزرگمردان کتاب ایران که بی‌شک بدون دغدغه‌مندی و تلاش‌های شبانه‌روزی او بسیاری از آثار و منابع گذشتگان، امروز در دستان ما نبود.

فہرست مطالب

مقدمہ	ك
فہرست	ش
آ	۱
ا	۲۳
ب	۲۶۵
پ	۳۲۹
ت	۳۳۷
ث	۵۳۳
ج	۵۳۵
چ	۶۱۱
ح	۶۲۳
د	۸۴۹
ذ	۹۳۹
ر	۹۴۹
ز	۱۱۰۱
ژ	۱۱۲۱
س	۱۱۲۳

۱۲۶۷	ص
۱۳۰۱	ض
۱۳۰۷	ط
۱۳۱۹	ظ
۱۳۲۱	ع
۱۳۶۵	غ
۱۳۸۳	ف
۱۴۳۷	ق
۱۴۹۹	ک
۱۶۴۳	گ
۱۶۵۵	ل
۱۶۸۱	م
۱۹۵۳	ن
۲۰۴۱	و
۲۰۷۱	ه
۲۰۹۵	ی
۲۱۰۱	نمایه ها
۲۴۶۵	تصاویر

مقدمه

درآمد

تا همین چند دهه گذشته منابع چاپی کهن اغلب همراه با نسخه های خطی، و آن هم به صورت اجمالی و تنها با اشاره به چاپی و یا خطی بودن اثر فهرست می شدند. اما رفته رفته مواجهه آگاهانه تر و تخصصی تر اهل علم با این قبیل منابع چاپی، جایگاه آنها را نزد نسخه شناسان و پژوهشگران حوزه های فکری مختلف تغییر داد؛ به گونه ای که در رویکرد جدید این آثار به صورت مستقل و با ذکر بسیاری از جزئیات محتوایی و فیزیکی فهرست می شوند.

دو دهه اخیر از حیث فهرست نگاری و پژوهش بر روی آثار چاپی قدیم، به ویژه کتاب هایی که در دوره قاجار با تکنیک چاپ سنگی منتشر شده اند، برهه ای بسیار قابل توجه است. اما با این همه، بزرگترین مشکل پژوهشگران در رشته های مختلف عدم دسترسی به اطلاعات کتاب های چاپ سنگی موجود در کتابخانه ها، موزه ها و مجموعه های خصوصی ایران و حتی خارج از ایران است. متولیان امر در بیشتر کتابخانه های بزرگ ایران، این نوع منابع را به نحوی بسیار سهل انگارانه در درجه چندم اهمیت قرار داده، و در خوش بینانه ترین حالت تنها به تهیه فهرستی الکترونیک و عمدتاً کم دقت از آنها مبادرت ورزیده اند؛ حال آنکه اطلاعات موجود در این فهرست های الکترونیک به دلایل مختلف از جمله عدم ویرایش های محتوایی و فنی عمدتاً چند دست و مغلوط هستند و امکان شناسایی درست منابع چاپ سنگی را برای پژوهشگر فراهم نمی کنند.

علاوه بر این، کارفهرست نگاری کتاب های چاپ سربی یا سنگی در کتابخانه هایی که نسبت به این کار اهتمام ورزیده اند نیز گاه با چنان تساهل و کم دقتی انجام شده که این فهرس از کارآمدی لازم برای پژوهشگران برخوردار نیستند.

کتابخانه مسجد اعظم

یکی از بزرگترین گنجینه های کتاب های چاپی قدیم ایران که تاکنون چنان که باید مورد توجه قرار نگرفته، کتابخانه مسجد اعظم قم (آیت الله بروجردی) است. این کتابخانه با دارا بودن قریب به ۲۰ هزار جلد کتاب چاپی قدیمی یکی از منحصر به فردترین کتابخانه های ایران از حیث تعداد، تنوع موضوعی، تاریخ و جغرافیای نشر به شمار می رود.

کلنگ بنای مسجد اعظم در روز ۲۱ تیرماه سال ۱۳۳۳ به دست آیت الله بروجردی بر زمین خورد. عملیات احداث بنای مسجد ۶ سال به طول انجامید و در نیمه نخست سال ۱۳۳۹ توسط شخص ایشان گشایش یافت.^۱ آیت الله بروجردی در بهمن سال ۱۳۳۸ دستور تأسیس کتابخانه عمومی را در ضلع غربی مسجد و زمینی به در مساحت ۱۳۲ متر صادر کرد. این کتابخانه پس از تکمیل ساختمان مسجد، در نیمه دوم سال ۱۳۳۹، درست چند روز پس از درگذشت آیت الله بروجردی (ره) افتتاح شد و با مدیریت حجة الاسلام شیخ ابوالقاسم دانش آشتیانی (۱۲۹۰-۱۳۸۰) فعالیت خود را آغاز کرد.^۲ دانش آشتیانی به مدت ۳۸ سال مدیریت این کتابخانه را عهده دار بود. در این سال ها ساختمان کتابخانه اندکی به صورت جزئی توسعه یافت و برخی تجهیزات و همچنین کتاب های فراوانی به کتابخانه اضافه شد. نخستین کتاب های کتابخانه آثاری بودند که توسط آیت الله بروجردی به کتابخانه مسجد اعظم اهدا شدند. بر اساس صورتی که از کتاب های مخزن این کتابخانه وجود دارد، تا سال ۱۳۴۵ تعداد کتاب های ثبت شده در کتابخانه مسجد اعظم ۱۳۳۷۵ جلد بود که یا خریداری شده و یا بزرگانی چون جمال الدین فدائی اراکی، مشهدی حسن شهیدی، سید احمد محسنی اراکی، ضیا نوری گلپایگانی، حسین کجوری، حسن فرید، محمد مقدس و میرزا علی آشتیانی به این کتابخانه اهدا کردند.^۳ اما در سال ۱۳۴۶ و پس از اهدای گنجینه محمد رضانی (۱۲۸۳-۱۳۴۶) به این کتابخانه، که بالغ بر ۴۰ هزار جلد کتاب و حدود ۲۰۰۰ نسخه خطی بود، تعداد منابع این مجموعه به حدود ۶۰ هزار جلد کتاب افزایش یافت.^۴

در سال ۱۳۷۵ حجة الاسلام دانش آشتیانی به دلیل کهولت سن از اداره امور کتابخانه انصراف داد^۵ و پس از آن آیت الله رضا استادی به سمت ریاست کتابخانه انتخاب شد. استادی در سال ۱۳۷۷ حجة الاسلام صادق حسن زاده را به مدیریت اجرایی کتابخانه برگزید. با مهاجرت او به شهر مراغه، از سال ۱۳۸۵ اسماعیل

۱. کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی در یک نگاه، اسماعیل راهنورد ثانی، قم: تولید و پخش کتاب ارزشمند، ۱۳۹۵، ص ۵۳.

۲. همان، ۶۶ و ۶۷.

۳. همان، ۷۷.

۴. محمد رضانی (مشاهیر کتابشناسی معاصر ایران ۹)، تهران: خانه کتاب، ۱۳۹۳، ۳۸.

۵. کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی در یک نگاه، ۹۷.

راهنورد ثانی به مدیریت این کتابخانه منصوب شد و تا به امروز نیز به شایستگی به خدمت اهل فرهنگ در این کتابخانه مشغول است.

با توجه به افزایش تعداد منابع و مراجعه‌کنندگان، تولید کتابخانهٔ آیت‌الله محمد جواد علوی بروجردی تصمیم گرفتند که نسبت به بازسازی و تجدید بنای کتابخانهٔ مسجد اعظم اقدام کنند. این موضوع از طریق استاندار قم و دفتر ریاست جمهوری وقت پیگیری شد و ساختمان جدید کتابخانه در همان ضلع غربی مسجد توسط بنیاد مسکن، به مساحت ۴ هزار متر مربع و در ۴ طبقه بازسازی شد و در تاریخ ۲۷ اسفند سال ۱۳۸۸ به بهره‌برداری رسید.^۱

محمد رضانی

هرچند امروزه تعداد آثار این کتابخانه قریب به ۲۰۰ هزار جلد است و مجموعه‌ای از کتاب‌های اهدایی، وقفی و خریداری شده را دربرمی‌گیرد، اما بیراه نیست که بگوییم بدنهٔ اصلی منابع کتابخانه، گنجینهٔ مرحوم محمد رضانی، صاحب انتشارات کلالهٔ خاور، است که پس از عمری کوشش و خون دل خوردن برای تهیه و جمع‌آوری این منابع، آنها را به کتابخانهٔ مسجد اعظم اهدا کرد. به نوشتهٔ سیدفرید قاسمی، محمد رضانی در ۶۳ سال عمر مفید خود، صاحب قرائتخانه، کتابفروشی، ناشر، چاپخانه دار، مصحح و احیاگر متون کهن، کتابشناس، مجله‌دار، نایب رئیس و رئیس اتحادیهٔ ناشران و کتابفروشان تهران و دارندهٔ غنی‌ترین مجموعهٔ کتابخانهٔ خصوصی در روزگار خود بود. وی را که «حاجی خاور» می‌نامیدند، «عاشق‌ترین مرد ایران»، «عاشق کتاب»، «پدر کتاب ایران»، «مرد خودساخته»، «کم‌حرف پرکار»، «ناشر کتاب‌های ارزان قیمت»، «شجاع و نترس»، «پیشاهنگ»، «مرجع محققان» و «مشوق مؤلفان» توصیف کرده‌اند.^۲ رضانی آرزوهای بزرگی برای توسعهٔ کتاب و کتابخوانی در سر داشت و برای رسیدن به آنها از هیچ کوششی فروگذار نمی‌کرد؛ چنان‌که نوشته است: «اگر در سال ۱۳۳۱ گرفتاری‌هایی پیش نیاید، آرزو دارم خدمات زیر را انجام دهم: اول، مجموعهٔ کتاب را که حاوی فهرست کتب چاپ‌شدهٔ فارسی است، ماهی یک جزوه منتشر سازم؛ دوم، مجلهٔ ادبی شرق را ماهیانه به ارباب علم و ادب تقدیم دارم؛ سوم، دورهٔ کتب ابتدایی را تکمیل، و اگر بشود یک دوره کتب صحیح برای اصلاح طرز تدریس چاپ کنم؛ چهارم، با کمک انجمنی از علما و ادبا بعضی از کتب اساسی صفحهٔ آخر را تهیه [کنم] و به چاپ برسانم؛ پنجم، هر ماه لااقل یک جلد کتاب نفیس به دوستداران کتاب تقدیم دارم؛ ششم، پانزده هزار جلد کتابی که برای کتابخانهٔ عمومی گرد آورده‌ام، جلد کرده و فیش و صورت آن را منظم نموده، به معرض استفاده بگذارم.»

رضانی با استمرار در این مسیر و تحمل مشقت‌های فراوان، به جمع‌آوری و نگهداری کتاب، مجله و روزنامه، نقشه و دیگر منابع خطی و چاپی قدیم اهتمام ورزید. او رنج‌هایی که در این سال‌ها بر خود تحمیل کرد، چنین توصیف کرده است: «سی و دو سال است که شب و روز در کار جمع‌آوری کتاب‌ها هستم. چقدر

۱. همان، ۱۱۹.

۲. محمد رضانی (مشاهیر کتابشناسی معاصر ایران ۹)، ص ۴۳.

در این راه به خود رنجم دادم، چقدر در این مدت زحمت کشیدم. یاد می آید که یک دست لباس خوب نپوشیدم، یک وعده غذای کامل نخوردم. پیاده به کارهایم می رسیدم تا از پولی که پس انداز می کنم، یک جلد کتاب هم که شده بتوانم بخرم. بسا روزها شده بود که با جیب پر به بازاری رفتم تا برای بچه هایم لباس یا چیزهای دیگر بخرم، وقتی که به خانه برمی گشتم. فکر می کنید چی تو دستم بود...؟^۱

حاصل چنین مشقت هایی گردآوری کتابخانه ای شد که به زعم او هم تعداد کتاب های آن بسیار قابل اعتنا بود و هم عناوین آنها تکراری نبود، به جز کتاب هایی که چاپ های مختلفی داشتند.^۲ اما آرزوهای بلند بالای صاحب کُلاله خاور برای سامان دادن به این منابع و راه اندازی کتابخانه محبوبش در قم، نیازمند تخصیص هزینه های زیادی بود. رضانی که به خوبی به این موضوع واقف بود، نوشته است:

«برای جلد کردن کتاب ها و تهیه فیش برای آنها و فهرستی که منتشر خواهد شد و همچنین محل آبرومندی که برای آن بایستی ساخته شود، احتیاج به حداقل دویست هزار تومان پول داریم. برای تهیه این پول من حاضرم سه باب مغازه کُلاله خاور را با هفتاد هزار تومان کتاب موجودی آن به هر کس که مایل باشد، بفروشم. همچنین خانه ام نیز می تواند به کرایه رود و از این راه کمکی برای تأسیس کتابخانه باشد. زمینی هم در شهری دارم که آماده فروش است. تنها استمداد من از مردم خیرخواه این است که قدمی پیش بگذارند، تا با فروش این ها بتوانیم وجوه مورد استفاده را تهیه کنیم»^۳

او که در اوپسین سال های عمرش از مساعدت دیگران ناامید شده بود، سرانجام با این اعلان تأسیس کتابخانه را به اطلاع عموم مردم رساند:

«بشارت بزرگ

کتابخانه عمومی صاحب الامر (عج) با بیش از چهل هزار کتاب غیرمکرر به زودی در شهر قم دایر می شود. این کتابخانه شامل کتب زیر می باشد:

کتاب دینی ۳۲۰۰ جلد، عربی ۴۲۰۰ جلد، خطی عربی و فارسی ۳۲۰۰ جلد، تاریخی ۴۵۰۰ جلد، شعر ۲۲۰۰ جلد، ادبی و اخلاقی ۲۰۰۰ جلد، کلاسی ۳۰۰۰ جلد، رمان ۳۵۰۰ جلد، علمی و طبی و قانونی ۲۰۰۰ جلد، روزنامه ۳۰۰۰ جلد، مجله ۴۵۰۰ جلد، متفرقه ۲۵۰۰ جلد، زبان های خارجی ۳۵۰۰ جلد.

کتابفروشی رضانی وابسته و برای آماده کردن کتابخانه عمومی صاحب الامر در شهرستان قم (خیابان ارم، روبه روی کوچه حرم) افتتاح شده، انواع کتب دینی، عربی، تاریخی، شعر، ادبی و اخلاقی و متفرقه حتی داستان رمان و مجلات را می تواند در دسترس مشتریان محترم بگذارد (اگر موجود نباشد از مرکز تهران خواهد طلبید) و برای تکمیل کتابخانه حاضر است خواسته شما را با کتاب هایتان مبادله کند و همچنین کتاب های شما را به قیمت عادلانه خریداری نماید.»^۴

۱. شرق، دوره دوم، سال ۲۷، اول فروردین ۱۳۳۱، روی جلد.

۲. محمد رضانی (مشاهیر کتابشناسی معاصر ۹)، ۳۶.

۳. همان

۴. همان.

رضانی در اواخر عمر کتابهایش را به قم انتقال داده بود و در خانه‌ای اجاره‌ای به طور موقت نگهداری می‌کرد. اما اجل به او مهلت نداد. به قول برادرش ابراهیم رضانی «کتابخانه عاقبت به خیر شد و ما به صورتی که ممکن بود آرزوی داداش را برآورده کردیم. تمام کتاب‌های کتابخانه را که از حساب‌های دیگر جدا بود، دست نخورده بسته‌بندی کردیم و با محسن [پسر محمد رضانی] به قم بردیم.»^۱

سرانجام، بر طبق وصیت محمد رضانی حدود ۴۰ هزار جلد کتاب چاپی و بیش از ۲ هزار نسخه خطی از مجموعه شخصی وی به کتابخانه مسجد اعظم قم سپرده شد. گنجینه رضانی سالیان سال در مخزن این کتابخانه به امانت بود و کم‌وبیش نیز مورد استفاده و مراجعه قرار می‌گرفت؛ اما هیچ‌گاه فهرستی مدونی از آن تنظیم نشد و آرزوی دیرین محمد رضانی ناکام ماند.

فهرست حاضر

فهرست حاضر در بردارنده کتابشناسی حدود ۸۰۰۰ هزار عنوان کتاب چاپ سنگی منتشر شده در ایران عصر قاجار و نیز کشورهای مختلفی همچون شبه‌قاره هند و ترکیه است که در کتابخانه آیت‌الله العظمی بروجردی (ره) یا مسجد اعظم موجود اند. بخش اعظم کتاب‌های این مجموعه چنان‌که پیش از این اشاره شد، متعلق به گنجینه مرحوم محمد رضانی است و بدون شک آن را می‌توان یکی از کامل‌ترین و بزرگترین آرشیوهای کتاب‌های چاپ سنگی در ایران دانست.

از سال ۱۳۸۳ که پروژه نگارش «تاریخ کتاب ایران» را آغاز کردم، به سبب فقدان منابع و اطلاعات دست اول و صحیح، تصمیم گرفتم که به سراغ اصلی‌ترین و مهمترین منابع این تاریخ‌نگاری، یعنی کتاب‌های منتشر شده در دوره قاجار و پهلوی، بروم. از این رو، با فهرست‌نویسی و دیجیتال‌سازی منابع کهن کتابخانه‌ها، به صورت رایگان، کوشیدم که طی تعاملی دوسویه با کتابخانه‌ها نسبت به تکمیل آرشیو و منابع مورد نیاز خود اقدام کنم. در همین راستا، در سال ۱۳۸۹ به سراغ کتابخانه آیت‌الله بروجردی در قم رفتم. خوشبختانه با استقبال خوب مدیریت وقت کتابخانه جناب آقای اسماعیل راهنورد ثانی و با موافقت تولیت محترم این کتابخانه، آیت‌الله سید محمد جواد علوی، دامت افاضاته، پروژه فهرست‌نویسی و دیجیتال‌سازی این کتابخانه را آغاز کرده و پس از ۳ سال به پایان رساندم. هر قدر که کار این پروژه جلوتر می‌رفت، بیشتر به بزرگی کار و ارزش تلاش‌های محمد رضانی پی می‌بردم و تخصص و آگاهی رضانی در امر کتاب‌شناسی و حتی تاریخ چاپ برایم نمایان‌تر می‌شد.

فهرست مدون کتاب‌های چاپ سنگی این کتابخانه، در اواخر سال ۱۳۹۲ یک بار صفحه‌آرایی شد؛ اما چندان مطلوب نبود، خاصه آنکه مسئله و دغدغه اصلی من استخراج ۹ نمایه متفاوت بود که استفاده از این فهرست را برای پژوهشگران آسان‌تر می‌ساخت. در سال ۱۳۹۳ هنگامی که مدیریت خانه کتاب را برعهده گرفتم، این کار نیز همچون بسیاری از کارهای پژوهشی دیگر بر زمین ماند و ناتمام رها شد. با تمام شدن مسئولیتم در خانه کتاب، این فهرست را از نو به دست صفحه‌آرایی دیگری سپردم؛ اما شوربختانه پس از

حدود یک سال واندی و با صرف هزینه زیاد، کاری بدون نمایه های فنی تحویل گرفتیم که باز مورد پسند نبود. پس، باردیگر ناخرسند و دلزده، کار را رها کردم. تا اینکه سال گذشته پسرم صدرا، که در زمان آغاز نگارش این فهرست ۳ سال بیشتر نداشت و چندباری هم با من به کتابخانه مسجد اعظم آمده بود، این بار در ۱۵ سالگی به یاری من آمد و اوقات فراغتش را در طول یک تابستان، مصروف صفحه آرایی کرد، و وقت تابستان سال بعد را به کار سنگین و دشوار نمایه گیری اختصاص داد. امروز، بسیار شادمانم که این کار به پایان رسیده و پس از گذشت ۷۰ سال توانسته ام بخش بزرگی از کام بزرگمرد عرصه کتاب و نشر را برآورده سازم.

شیوه تنظیم فهرست

کاربرگه فهرست حاضر مشتمل بر بیش از ۶۰۰ فیلد اطلاعاتی مختلف است که به صورت زیر تنظیم و ارائه شده است:

الف. کتاب شناسی

آغاز هر مدخل شماره مسلسلی است که مدخل را از کتاب قبل و بعد خود جدا می کند و وظیفه آن شمارش آثاری است که در فهرست حاضر معرفی شده اند. در ابتدای سطر نام کتاب، و روبرو روی آن زبان و یا زبان هایی که کتاب بدانها نوشته شده، ذکر شده است. اگر کتابی دارای عنوان فرعی باشد، در سطر بعد در مقابل همان نام قرار می گیرد؛ مراد از عنوان فرعی، عنوانی است که کتاب به آن نام نیز مشهور بوده و در منابع دیگر بدان معرفی شده است. همچنین اگر کتابی دارای عنوان متفاوتی بر روی جلد و یا زیر عنوانی طولانی باشد، در این بخش ذکر شده است.

در بخش بعد، نام پدیدآورندگان کتاب ثبت شده است. در فهرست حاضر، تعریف ما از پدیدآورندگان، هر شخص حقیقی و حقوقی است که در تولید، چاپ و انتشار اثر نقش داشته که شامل نویسنده، مترجم، شارح، محشی، خوشنویس، تصویرگر، حروف چین، طراح جلد، سرمایه گذار، واقف، مصحح، مهتمم و غیره است. در این بخش ابتدا نام پدیدآورنده ذکر و سپس نام اشهر او درج، و نام کوچک و سپس نام پدر و در برخی موارد نام جد او نیز آورده شده است. اصرار بر ذکر تخلص ها در شاعران و همچنین القاب افراد به صورت تفکیک شده، برای روشن تر شدن نام پدیدآورنده در ذهن مخاطب است. شایسته ذکر است که اساس کار ما در مستندسازی پدیدآورندگان، فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان کتابخانه ملی، البته با اعمال برخی تغییرات است.

ب. چاپ شناسی

مقصود از عبارت چاپ شناسی، ارائه کلیه اطلاعات در خصوص چاپ کتاب است. در این فهرست، ابتدا شهری که کتاب در آن چاپ شده، و در صورتی که اطلاع دقیقی از شهر نداشته باشیم، نام کشور ذکر شده است. اگر به هیچ وجه مکان دقیق چاپ مشخص نباشد و به فرایندی احتمال دهیم که کتاب در فلان کشور و یا شهر چاپ شده است، نام مکان چاپ داخل قلاب قرار گرفته است، و در غیر این صورت عبارت اختصاری «بی جا» به معنی بدون جای انتشار و چاپ ثبت شده، پس از ذکر مکان چاپ، نام چاپخانه و یا ناشر درج شده است. بدیهی است که تلاش بر این بوده که با دقت، جستجو و بررسی های فراوان اسامی چاپخانه ها و ناشران

مستند گردد. بنابراین، پژوهشگر با اسامی بسیار یکدست در این بخش مواجه می‌شود و این یکدستی او را در شناسایی فعالیت‌های چاپخانه‌ها یاری خواهد کرد. چنانچه نام چاپخانه و یا ناشری برای کتاب درج و یا شناسایی نشده باشد، از عبارت اختصاری «بی‌چا» استفاده شده است. سپس تعداد مجلد و یا جلد کتاب و نوع قطع کتاب به صورت کلی با عبارت‌های مشخص رحلی، وزیری، رقعی، جیبی و غیره ذکر شده است. ذکر سال دقیق چاپ از دیگر مواردی است که در بخش پایانی چاپ شناسی بدان پرداخته شده است. طبیعی است که اگر کتاب در کشوری اروپایی به چاپ رسیده باشد، سال نشر به میلادی ذکر شده است. در صورتی که سال چاپ کتاب مشخص نباشد از عبارت اختصاری «بی‌تا» به معنی بدون تاریخ چاپ استفاده شده است.

ج. موضوعات

در مرحله بعد کوشیده‌ایم با استفاده از شیوه‌سرعنوانهای موضوعی فارسی در کتابخانه ملی البته بازم با تغییراتی به ارائه موضوعات کتاب‌ها بپردازیم و با ارائه موضوع کلان و ریزموضوعات، پژوهشگر را به محتوای کتاب‌ها نزدیک‌تر کنیم.

د. ویژگی‌های ظاهری:

در این بخش به نوع خط کتاب‌ها، آرایه‌های مختلف به کاررفته در آنها چون سرلوح، تصاویر کتاب‌ها، و اطلاعات دیگری از قبیل صفحات فاتحه و انجام، همچنین فهرست مطالب و مهرهای چاپی با درج سجع و شکل آنها، ذکر شده است.

ه. شماره بازیابی کتاب

در آخرین سطر اطلاعات کتاب، سمت چپ داخل قلاب، شماره ثبت هر کتاب در کتابخانه ذکر شده است.

و. نمایه‌ها

در جلد آخر فهرست پیش‌رو (جلد چهارم) برای تسهیل و تسریع دست‌یابی پژوهشگران به اطلاعات این فهرست، کوشیده‌ایم تا طیف وسیع و متنوعی از اطلاعات را در قالب نمایه‌هایی با عناوین زیر دسته‌بندی و تنظیم سازیم:

۱. عنوان کتابها؛
۲. پدیدآورندگان (نویسندگان، مترجمان، مفسران، شارحان و ...)
۳. سایر پدیدآورندگان (تقریظ‌نویسان، مقدمه‌نویسان، مصححان و ...)
۴. خوشنویسان
۵. تصویرگران (نقاش، نقشه‌کش، طراح جلد، صفحه‌آرا و ...)
۶. اماکن
۷. چاپخانه‌ها و ناشران
۸. مهرها
۹. موضوعات

ط. تصاویر

بخش پایانی، فهرست گزیده‌ای از تصاویر کتاب‌ها (بر روی جلد و داخل متن) است که با هدف بازنمایی تصویری عینی‌تر از کتاب‌های چاپ سنگی در دوره‌های مختلف تنظیم شده است.

سپاس‌گزاری و قدردانی

در پایان لازم می‌دانم از تولیت محترم کتابخانه حضرت آیت الله سید محمد جواد علوی به جهت اعتمادی که به بنده برای نگارش فهرست آثار این کتابخانه نمودند، تشکر کنم. توجه و پشتیبانی آقای رهنورد ثانی، مدیر فرهیخته کتابخانه، یکی از عوامل اصلی پایان یافتن کار فهرست پیش رو است. همچنین از آقای مسعود پیرانی، مدیر وقت بخش مجموعه‌سازی کتابخانه، که در سال‌های گذشته همواره پیگیر امور مربوط به این کار بودند و نیز آقای غلامحسین عباسی مقدم، مسئول دفتر مدیریت کتابخانه، سپاس‌گزارم. از کتابدار و مخزن دار کتابخانه، آقای مهدی امیری، که با سعه صدر در آماده‌سازی و انتقال کتاب‌ها به بخش فهرست‌نویسی و عکس‌برداری یاری رسان من بودند، و همچنین از دیگر کارمندان کتابخانه خانم‌ها زهرا حسن‌نژاد، طیبه حاج‌باقریان و آقایان مهندس سید احمد موسویان، مهندس حمید صمصامی، کاظم گل‌افشان، امیرحسین حسن‌نژاد، علی‌اکبر امیری، سید جواد تحویلدار و دیگر عزیزانی که نامشان از یاد و قلم افتاده و هر کدام به نحوی در به‌ثمرنشدن این پروژه همراه این حقیر بودند، نیز کمال تشکر و قدردانی را دارم. لطف همکاران ارجمندم در مؤسسه بیاض که با جان و دل به کمک من آمدند نیز بسیار شایسته قدردانی است؛ آقای دکتر حیدر عیوضی، خانم‌ها بیگدلی، حیدری و واحدی که در بخش ویراستاری صوری و عکسبرداری از هیچ کوششی فروگذار نکردند. همچنین سپاس‌گزار دوست فرهیخته و بزرگوام حجة الاسلام والمسلمین محمد جواد اصغری هاشمی هستم که بی‌مزد و منت و خالصانه، چندین بار این فهرست را زیر و رو کرده و متن آن را ویراستاری صوری و محتوایی کردند.

اما پر واضح است که پایان یافتن هیچ اثری از حقیر جز با بردباری و همراهی همسر مهربانم و فرزندانم صدرا، سجاد و سبحان ممکن نیست. پسر، سجاد، به زیبایی جلد کتاب را طراحی، و صدرا دو تابستان خود را مصرف صفحه‌آرایی و نمایه‌سازی کتاب کرد؛ سامان یافتن این کار را حقیقتاً مرهون همراهی و دقت هر دوی این عزیزان هستم.

مجید غلامی جلیسه

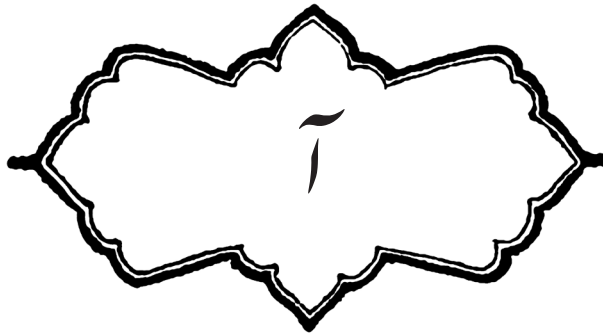
شهریور ۱۴۰۲

قم

فرست

کاتب: محلاتی، زین العابدین بن محمد علی
(قرن ۱۴ ق.)

■ تهران: چاپخانه سیدمرتضی باسمه چی
تهرانی، ۵۹ ص.، رقعی، ۱۳۱۴ ق.
موضوعات: ۱. اخلاق؛ ۲. شعر فارسی -- قرن
۱۴ ق.
ویژگیهای ظاهری: نسخ، مصور (۴)، سرلوح،
صفحه عنوان، صفحه فاتحه، صفحه خاتمه،
با مهر مربع در صفحه آغاز با سجع «ملاحظه
شد» با نقش شیر و خورشید.
[۷۳۴۶]

(۳)

آب حیات	فارسی
عنوان فرعی: ترجمه رجوع الشيخ الی صباحه فی تقویة قوة الباه؛ ماء الحياة	
نویسنده: ابن کمال پاشا، احمد بن سلیمان، ملقب به شمس الدین (?-۹۴۰ ق.)	
مترجم: ناشناخته	
■ ایران: بی چا، ۱۴۴ ص.، جیبی، ۱۳۲۱ ق.	
موضوعات: ۱. پزشکی -- مسائل جنسی؛ ۲. ترجمه ها -- عربی به فارسی.	

(۱)

آب حیات	فارسی
شاعر: شریعتمدار استرآبادی، محمدجعفر بن سیف الدین (۱۱۹۸-۱۲۶۳ ق.)	
به اهتمام: خوانساری، محمد بن علی (قرن ۱۴ ق.)	
کاتب: گلپایگانی، محمدکاظم (قرن ۱۴ ق.)	
■ تهران: بی چا، نسخ، خشتی، ۱۳۰۴ ق.	
موضوعات: ۱. شعر فارسی -- قرن ۱۳ ق؛ ۲. کلام شیعه.	
ضمائم: ۱. شاخ نبات؛ ۲. رساله عملیه (میرزای شیرازی).	
ویژگیهای ظاهری: نسخ.	

[۶۱۹۱۸/بروجردی]

(۲)

آب حیات	فارسی
نویسنده: صدرالاسلام همدانی، علی اکبر بن شیرمحمد، ملقب به صدرالاسلام، متخلص به دبیر (۱۲۸۰-۱۳۲۵ ق.)	
دستیار چاپ: باسمه چی تهرانی، حسن (قرن ۱۴ ق.)	

- (۶)
- آتشکده نیر
فارسی
- شاعر: نیر مامقانی، محمدتقی بن محمد بن حسین، متخلص به نیر (۱۲۴۷-۱۳۱۲ق.)
■ ایران: بی چا، ۱۴۲ ص،، جیبی، ۱۳۶۱ق.
موضوعات: ۱. شعر فارسی -- قرن ۱۴ق؛ ۲. شعر مذهبی -- قرن ۱۴ق؛ ۳. واقعه کربلا، ۶۱ق -- شعر فارسی.
ویژگیهای ظاهری: نستعلیق.
[۳۷۷۲]
- (۷)
- آثار الاحمدية عليه السلام والتحية
فارسی
- نویسنده: مجدالاشرف شیرازی، محمد بن ابوالقاسم بن عبدالنبی، ملقب به مجدالاشرف (۱۲۴۶-؟؛ ۱۳۳۱ق.)
به سرمایه: سلماسی کهنه شهری، رضاقلی (قرن ۱۴ق.)
کاتب: فراهانی، زین العابدین بن قائم مقام (قرن ۱۴ق.)
■ ایران: بی چا، ۱۲۳ ص،، جیبی، ۱۳۲۳ق.
موضوعات: ۱. سرگذشت نامه -- امامزادگان. ضنائم: ۱. هفت مجمر.
ویژگیهای ظاهری: نسخ، صفحه فاتحه، صفحه خاتمه، با مهر بیضی در صفحه آغاز با سجع (ناخوانا).
[۱۸۶۷۶]
- (۸)
- آثار الرضوية من منتخبات الصديقية
فارسی
- عنوان فرعی: صورت موقوفات آستانه رضویه گردآورنده: مستوفی همدانی، اسماعیل بن
- ویژگیهای ظاهری: نستعلیق.
[۴۷۰۲۸]
- (۴)
- آتش زنه
فارسی
- شاعر: ادیب کرمانی، قاسم بن زین العابدین (۱۲۷۸-۱۳۴۸ق.)
بانی چاپ: نصره الملك (قرن ۱۴ق.)
دستیار چاپ: باسمه چی تهرانی، حسن (قرن ۱۴ق.)
■ تهران: چاپخانه سیدمرتضی باسمه چی تهرانی، ۴۹ ص،، رقعی، ۱۳۲۵ق.
موضوعات: ۱. شعر فارسی -- قرن ۱۳ق.
ویژگیهای ظاهری: نستعلیق.
[۳۷۱۳۴]
- (۵)
- آتشکده نیر
فارسی
- شاعر: نیر مامقانی، محمدتقی بن محمد بن حسین، متخلص به نیر (۱۲۴۷-۱۳۱۲ق.)
مصحح: عماد، علی اکبر (قرن ۱۴ق.)
دستیار چاپ: مشهدی اسماعیل (قرن ۱۴ق.)
کاتب: راجبی هشترودی، نجف قلی، ملقب به شیخ الکتاب (قرن ۱۴ق.)
■ تبریز: چاپخانه حاجی آقا تاجر کتابفروش تبریزی، ۳۶۸ ص،، رقعی، ۱۳۴۶ق.
موضوعات: ۱. واقعه کربلا، ۶۱ق -- شعر فارسی؛ ۲. شعر فارسی -- قرن ۱۴ق؛ ۳. شعر مذهبی -- قرن ۱۴ق.
ویژگیهای ظاهری: نستعلیق، صفحه عنوان.
[۱۲۳۵۹]

کاتب: قدسی شیرازی، محمد، متخلص به قدسی
(قرن ۱۴ق.)

■ بمبئی: چاپخانه ناصری، ۲ ج.، ج. ۱، ۶۰۴ ص.،
رحلی، ۱۳۱۴ق.

موضوعات: ۱. جغرافیا-- ایران --- فارس؛ ۲.
تاریخ -- ایران --- فارس؛ ۳. سرگذشت نامه
-- پادشاهان فارس.

ویژگیهای ظاهری: نستعلیق، نقشه.

[۳۷۷۷]

(۱۱)

آثار عجم فارسی

عنوان فرعی: شیرازنامه
نویسنده: فرصت شیرازی، محمدنصیر بن جعفر،
متخلص به فرصت (۱۲۷۱-۱۳۳۹ق.)

به اهتمام: حائری تهرانی، عبدالله (قرن ۱۴ق.)
با مقدمه: اصطهباناتی، ابوالحسن بن اسماعیل
بن جعفر (؟-۱۲۵۰؟-۱۳۳۸ق.)

کاتب: شیرازی، محمدناهد (قرن ۱۴ق.)

■ بمبئی: چاپخانه نادری، ۲ ج.، ۵۹۶ ص.،
وزیری، ۱۳۵۴ق.

موضوعات: ۱. جغرافیا-- ایران --- فارس؛ ۲.
تاریخ -- ایران --- فارس؛ ۳. سرگذشت نامه
-- پادشاهان فارس.

ویژگیهای ظاهری: نستعلیق، مصور، سرلوح.

[۸۳۹۶]

(۱۲)

آثار و تالیفات نظام العلماء تبریزی فارسی

نویسنده: اشلقی، محمدحسن بن محمدقاسم،
ملقب به سیف العلماء (قرن ۱۴ق.)

حبیب الله، ملقب به معتمد السلطان (قرن ۱۴ق.)

کاتب: طبیب مشهدی، طاهر (قرن ۱۴ق.)

■ تهران: شیخ محمد بن محمد رضا تهرانی، ۳۶۴
ص.، خشتی، ۱۳۱۷ق.

موضوعات: ۱. وقفنامه ها -- ایران --- مشهد؛

۲. آستان قدس رضوی -- موقوفه ها.

ویژگیهای ظاهری: نستعلیق.

[۸۹۸۶]

(۹)

آثار جعفری فارسی

عنوان فرعی: حقایق الأخبار ناصری

نویسنده: خورموجی، محمد جعفر بن محمد علی،
ملقب به حقایق نگار (۱۲۲۵-۱۳۰۱ق.)

کاتب: کمره ای، میرزا آقا (قرن ۱۴ق.)
■ تهران: بی چا، ۳۹۶ ص.، خشتی، ۱۲۷۶ق.

موضوعات: ۱. جغرافیا-- ایران --- فارس؛ ۲.
تاریخ -- ایران --- فارس.

ویژگیهای ظاهری: نستعلیق، سرلوح، فهرست
کتاب.

[۳۷۷۳]

(۱۰)

آثار عجم فارسی

عنوان فرعی: شیرازنامه

نویسنده: فرصت شیرازی، محمدنصیر بن جعفر،
متخلص به فرصت (۱۲۷۱-۱۳۳۹ق.)

به اهتمام: تاجر شیرازی، محمد (قرن ۱۴ق.)
به اهتمام: دلال تاجر شیرازی، اسدالله (قرن ۱۴ق.)

با مقدمه: اصطهباناتی، ابوالحسن بن اسماعیل
بن جعفر (؟-۱۲۵۰؟-۱۳۳۸ق.)

کاتب: شیرازی، داود بن محمد رحیم (قرن ۱۴ق.)